

«СЛОВ'ЯНСЬКА ВЗАЄМНІСТЬ»: ПЕРЕХРЕСТЯ ІМПЕРСЬКИХ ІДЕЙ В УКРАЇНО-СЛОВ'ЯНО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕЦЕПЦІЯХ

Євгеній Бевзюк

доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: evbevzuk@gmail.com

Researcher ID: Res G-1062-2019

<https://orcid.org/0000-0003-0191-7905>

Ольга Котляр

кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри міжнародного права,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: olga.kotlyar@uzhnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3485-4157>

Мета дослідження: реконструкція одного, хоча неоднозначно не першорядного, чинника ідеологізації національного руху західного слов'янства (мова йде про українські взаємини із західними слов'янами) дозволяє точніше зрозуміти як обставини слов'янського відродження, так й ідейний синкретизм будителів. Відповідно, слов'янські міжетнічні взаємини та духовні рецепції багато років «освячувалися» ідеєю «слов'янської взаємності», культурної або мовно-літературної спільності. В умовах відсутності власної державності романтичний національний ідеалізм був не тільки складовою ідеології етнокультурного збереження, наприклад, у лужичан, а також ставав додатковим чинником національного руху українського, чеського і словацького народів за своє національне визволення. Ми спробуємо акцентувати увагу лише на деяких аспектах україно-слов'янських взаємин. Відповідно, надавати зв'язкам західного слов'янства із українським, до речі, як і з російським середовищем, значення виключного каталізатора національних рухів буде, безумовно, перебільшенням. Але ті відомості про зв'язки і обміни, які дійшли до нас, свідчать про встановлення переважно прямих контактів між активними представниками слов'янських народів, що, безумовно, розширяло світогляд національних лідерів, підсилювало відчуття загальнослов'янської спільності. На нашу думку, зовнішні слов'янські чинники, і в тому числі український, доповнювали ідеологію слов'ян не стільки національним змістом, скільки, переважно, підкреслювали, що етнічне відродження – це не локальне або регіональне явище, а процес, який генетично пов'язаний із загальністю подібних явищ. Показово, що на етапі активізації в 30-х – 40-х р. XIX ст. культурно-національних прагнень українців та західних слов'янських народів європейська політика Російської імперії була однією з причин політизації національних ідеологій. Втім, дослідження міжнаціональної комунікації неможливе без з'ясування змісту типологічності і закономірностей появи міжімперських протиріч та інтересів як досить типових явищ в контексті становлення й розвитку національних ідеологій в Центральній і Центрально-Східній Європі першої половини XIX ст.

Ключові слова: нація, національна культура, ідеологія, імперія, панславізм, ідея, демократія, свобода, національна ідеологія, регіон, етнос, Австрійська імперія, Російська імперія, Європа, слов'яни, зовнішня політика, геополітика.

Постановка проблеми. Реконструкція одного, хоча неоднозначно не першорядного, чинника ідеологізації національного руху західного слов'янства (мова йде про українські взаємини із західними слов'янами) дозволяє точніше зрозуміти як обставини слов'янського відродження, так й ідейний синкретизм будителів.

Відповідно, слов'янські міжетнічні взаємини та духовні рецепції багато років «освячувалися» ідеєю «слов'янської взаємності», культурної або мовно-літературної спільності. Не в останню чергу інтенсифікації взаємин сприяла також актуалізація ідеї слов'янської етнічної спільності, яка в той час приваблювала багатьох національних слов'янських ідеологів. В умовах відсутності власної державності романтичний національний ідеалізм був не тільки складовою ідеології етнокультурного збереження, наприклад, у лужичан, а також ставав додатковим

чинником національного руху українського, чеського і словацького народів за своє національне визволення.

Ми спробуємо акцентувати увагу лише на деяких аспектах україно-слов'янських взаємин. На нашу думку, надавати зв'язкам західного слов'янства із українським, до речі, як і з російським середовищем, значення виключного каталізатора національних рухів буде, безумовно, перебільшенням. Але ті відомості про зв'язки і обміни, які дійшли до нас, свідчать про встановлення переважно прямих контактів між активними представниками слов'янських народів, що, безумовно, розширяло світогляд національних лідерів, підсилювало відчуття загальнослов'янської спільності. На нашу думку, зовнішні слов'янські чинники, і в тому числі український, доповнювали ідеологію слов'ян не стільки національним змістом, скільки, переважно, підкреслювали, що етнічне відродження – це не локальне або регіональне явище,

а процес, який генетично пов'язаний із загальністю подібних явищ.

Необхідно констатувати, що з причини відсутності протягом багатьох років у західних слов'ян і українців власної державності в змісті їх взаємин домінував науково-культурний аспект. При цьому інтелектуальний аспект переважно не виходив за рамки літературного або гуманітарного обміну. Для слов'янських народів, які проходили стадію формування, становлення національної культури, набуття ними соціального, ідеологічного, філософського і естетичного фундаменту, духовне середовище інших етноспоріднених народів ставало цінним додатковим надбанням. Процес національного відродження українців, чехів, словаків, а тим більше, майже повністю замкнутих в іноетнічному ареалі лужичан вибудовувався із домінуючого компоненту загальноісторичного європейського процесу, а саме – з процесу становлення націй в певних несприятливих національно-політичних умовах. В минулому і під час боротьби за розширення своїх національно-етнічних прав українці, західні слов'яни не могли використовувати для вирішення своїх відроджувальних завдань такі ефективні важелі, як легально діючий національно-становий інститут або установа.

Історіографія проблеми. В історії слов'янських народів особливого значення в змісті націотворчості набуває процес «національного відродження» та міжкультурного діалогу. Проблема міжслов'янського національно-культурного діалогу вже у XIX ст. стала предметом гострих теоретико-методологічних дискусій у вітчизняній та зарубіжній історіографії у загальному контексті оновлення слов'янознавства у XX – XXI ст. Так, на зламі століть знову розгорнулася бурхлива полеміка (Б. М. Гончар, Л. О. Зашкільняк, М. М. Кріль, В. М. Мордвінцев, В. І. Яровий, В. Л. Комар, М. А. Журба) щодо принципових положень історії слов'янських народів у XIX ст. і самого поняття «слов'янська взаємність». Поступово, завдячуючи дослідженням, на перший план виходять більш фундаментальні відмінності – національного, культурного, релігійного походження.

Виклад основного матеріалу. Загалом міжслов'янські зв'язки у першій половині XIX ст. (за винятком Празького конгресу) носили переважно епізодичний характер, а динаміка відносин безпосередньо залежала від зовнішньої політики та інтересів головних європейських геополітичних гравців – Австрії і Росії. Останні, як відомо, конкурували на геополітичному просторі, а тому намагалися використовувати слов'янські рухи та їх ідеологів на свою користь. Відповідно, існує достатня кількість документів [ЦДІАК України, ф.442, оп. 783, спр.79, арк. 4; ЦДІАК України, ф.442, оп. 783, спр.79, арк. 154], за якими Австрія в своїх відносинах із Східною імперією розігрувала на свою користь польську карту. В той же час Росія оцінювала зміст національних слов'янських рухів з огляду на свої зовнішньополітичні інтереси. В Російській імперії ідея взаємності від скромного наукового сюжету перетворилася у забронзований пам'ятник панславистичної ідеології.

Втім, політична спільність двох імперських

монархій проявилася в період революції 1848 – 1849 рр. На цей факт вказує таємний припис канцелярії імператорського намісника в царстві Польському генерал-фельдмаршала Ф. Ф. Паскевича. Так, Паскевич рекомендує таємному раднику Л. Я. Стороженку ігнорувати лист В. Ганки, в якому останній просив приєднатися до найвищої акції слов'янської взаємності, якою він вважав Празький конгрес [ІР НБ НАН України, ф.8, оп.2555, спр.30, арк. 1].

При цьому, як свідчать численні джерела, обидві імперії завжди були одностайними в плані захисту монархічних і династичних інтересів, що ставало умовою їх спільних антиліберальних і контрреволюційних дій. Тому цілком справедливим є висновок професора Одеського університету О. О. Кочубінського, в якому він російську політику періоду революції 1848 – 1849 рр. назвав «проавстрійським» періодом [Кочубинский, 1881, с. 201].

Неможливо також не відзначити, що з усвідомленням своєї національної самобутності – мовної, історичної, культурної – у слов'янських народів зростало значення суб'єктивних факторів. Відповідно, своєрідність і драматизм національної історії українського народу безумовно позначилися як на змісті, так і на інтенсивності зв'язків українського народу із західними слов'янами. Мова йде про той інтелектуально-національний ресурс, який залежав від змісту внутрішньої політики Австрійської і Російської імперій.

На західноукраїнських землях, які були включені до Австрійської імперії, склалася своя тактика виживання як імперії, так і народів, що її населяли, а втім і система міжслов'янських взаємин. Відповідно, зміст національного руху, форми зв'язків диктувалися метою і масштабом різних національних завдань. До того ж, види протестних форм, конфігурації міжслов'янських взаємин між українським, чеським, словацьким, лужицьким народами, їх науковою і суспільно-політичною елітою дозволяють констатувати, що Відень, на відміну від російської національної практики на землях Наддніпрянщини, достатньо «еластично» реалізовував свій внутрішньо-національний принцип онімечення слов'ян [Бевзюк, Котляр, 2022. с. 136].

Зрозуміло, така стримана асиміляційна практика була в деякій мірі підготовлена пануючим у першій половині XIX ст. теоретичним уявленням в Австрійській імперії про національну самобутність та своєрідність слов'ян. Як би це парадоксально не звучало, ідеологія національного слов'янського відродження в певній мірі була наслідком діалектичного впливу конкурентного «німецького національного духу». Відповідно, протиставлення миролюбних слов'ян завойовникам-германцям, зі зрозумілих причин, сприймалося слов'янськими інтелектуалами Австрійської імперії, як наукове кліше, що перетворилося на складовий елемент доктрини слов'янської взаємності.

Втім, причиною розширення критичного ставлення будителів до німецького елемента в змісті процесу слов'янського націотворення став результат

їх ознайомлення з філософією Й. Г. Гердера. Напередодні епохи романтизму німецький філософ висловив сміливу думку, що «кожна нація має свій внутрішній світ – живу картину образу нації, звичок, потреб, своєрідність землі і небес». У продовження своїх ідей німецький історіософ починає розширяти думку про існування історії різних цивілізацій. У «Щоденнику моєї подорожі» Гердер основну роль відводить образу всесвітньої історії. Єдність історичного процесу він мислить у формах, аналогічних процесам, що відбуваються у природі [Гердер, 1977, с. 32–33]. Можна припустити, що гердеровська філософія спонукала слов'янських інтелектуалів здійснити спробу романтичної емансипації свого історичного минулого. Звідси, наприклад поява в змісті програми словацького національно-культурного розвитку мотивів перерваної зовнішніми силами історичної можливості. У історіософії Я. Коллара це було озвучено як засудження німецького натиску, який призвів до того, що «все слов'янське, його минуле здавалося мені могилою» [Коллар, 1973, с. 9], а П. Й. Шафарик критично зауважить «майже до жодного народу в історії не ставилися так дурно, як до слов'ян» [Safárik, 1826, s. 44].

Варто визнати, що в наведених оціночних судженнях присутні переважно антагоністичні міркування про багатовікову історію співіснування слов'янських народів поряд із німецьким. Але, незважаючи на те, що для подібного скепсису існували певні історичні підстави, його неможливо відірвати від практики слов'яно-німецьких відносин, які в той час охоплювали всі сфери політичної, соціальної і культурної життєдіяльності. Самі ж критичні судження варто вважати елементом риторики і навіть ідеологічним елементом національно-культурної програми слов'янського відродження.

Такий підхід має своє пояснення: формування ідеології національної слов'янської доктрини практично неможливо було розпочати без визначення конкуруючого об'єкта. Деякі підстави для цього твердження нам надають спостереження окремих російських науковців, які мали можливість безпосередньо спілкуватися із слов'янськими інтелектуалами, а свої думки, хоча і в дещо гіпертрофованих висловах, передали у подорожніх щоденниках, нотатках або звітах [ВРФТ ІЛ НАН України, ф.99, од. зб. 41, № 974, арк. 86; ВРФТ НАН України, ф.99, од. зб. 75, № 1330, арк. 2; ІР НБ НАН України, ф. 2, од. зб. 3217, арк. 1–12.].

Поступово до слов'янської національної ідеологічної програми вкоренився елемент міфологізації власної культури, історії та безапеляційність публічних суджень національних політиків. Міфи та категоричність тверджень політичних інтелектуалів почали сприйматися наступниками як цілком реалістичні історичні факти. Таку позицію будителів варто вважати логічною даниною романтизації національної ідеї, а мотиви безапеляційності визначалися переважно публічним характером їх діяльності, а не бажанням втілити свої заяви у реальне політичне життя. Вочевидь, слов'янське відродження можна вважати наслідком дії «німецького духу», який

варто віднести до фактору появи слов'янської національно-культурної парадигми. При цьому на тлі німецького Просвітництва відбувався процес мімесису інтелектуальних ідей для змісту ідей словенського відродження. Відповідно, культурні, наукові слов'яно-німецькі зв'язки і не в меншій мірі протиріччя, які раніше переважно розгорталися у рамках конфесійного ареалу, в умовах процесу становлення націй поступово ставали інтелектуальним джерелом формування слов'янських національних ідей в їх національно-культурному русі.

Як відомо, система зв'язків українців із західним слов'янством здійснювалася у рамках одного політичного ладу Австрійської імперії. Це зумовило світоглядну близькість поглядів українських і західних слов'янських патріотів на зміст національних ідеологій і громадянських символів. При цьому слов'янські народи Дунайської монархії Габсбургів могли не тільки без кордонів комунікувати на спільній духовно-культурній ниві, але й дискутувати навколо національних проблем і навіть надсилати свої сміливі інтелектуальні імпульси за територіальні межі Австрійської імперії. Завдяки цьому чимало активних громадсько-політичних діячів особисто ознайомилися із національними ідеями будителів та, відповідно, визнали їх внесок у справу ідеологізації національних слов'янських рухів. Тому цілком справедливо П. Куліш в квітні 1846 р. у листі до В. Ганки захоплено напише: «Розклали Ви між слов'янами таке вогнище, що за Вами і нас стало трохи видно» [ІР НБ НАН України. ф. 10. (П. Куліш), од. зб. 1256, арк. 1].

З огляду на сказане, логічно додати, що колишні негативні висловлювання про монархію Габсбургів виключно як про «тюрму народів», на нашу думку, є певним перебільшенням. Ось, до речі, судження одного із натхненників березневої революції 1848 р. барона Віктора фон Андріана-Вербурга, який скептично писав: «Австрія суто уявна назва ... ні австрійців, ні австрійської національності немає і не було ніколи, якщо не брати до уваги незначний простір навколо Відня» [Werbürg Andrian, 1843, s. 8]. Безумовно, в марксистській історіографії довгий час дещо уникали суджень про гнучку прагматично стриману позицію Габсбургів в національному питанні. Хоча, якщо взяти до уваги твердження барона Андріана-Вербурга, графа Л.-Л. Туна, альтернативний оціночний алгоритм національної політики імперії було закладено ще в середині XIX ст.

При цьому такі слов'янські ідеологи, як Ф. Палацький, К. Гавлічек, Я. Йордан, А. Добрянський, навіть в кризові часи імперії дотримувалися переконання про Габсбурзьку монархію як про таку, що здатна згладжувати національні протиріччя і навіть модернізуватися на ідейних принципах австро-славизму [Бевзюк, Дорошко, 2020, с. 148]. Яскравим прикладом такого політичного судження може слугувати той факт, що в часи революції 1848–1849 рр. ідеологічна основа існування Дунайської монархії Габсбургів була запропонована чеським національним ідеологом Ф. Палацьким. Саме він у своєму широко відомому квітневому листі 1848 р. до організаторів Франкфуртського зібрання сформулю-

вав твердження: «Якби Австрійська імперія не існувала протягом багатьох століть, то в інтересах Європи і всього людства її варто було б створити» [Palacký F. Národní poviny, 05.06.1848]. Загалом слов'янин Палацький вважав за доцільне перебудувати Австрійську державу на федеративному принципі за умови рівності всіх націй. Тема була дискусійною, але учасниками дискусії були і представники західних українських земель (І. Борискевич, О. Заклинських, Г. Гинилевич, А. Добрянський), які з розумінням поставилися до ідей чеського національного лідера.

Незважаючи на той факт, що австрославизм за своєю суттю є наднаціональною теорією, за формою його можна віднести до концепції слов'янських взаємин, яка еволюціонувала в процесі суспільно-політичної практики західного слов'янства. На наше переконання, ідеї федералізації і демократизації однозначно входили до комплексу тієї інтелектуальної міжслов'янської спадщини, яка характеризується поняттям «взаємини». Показово, що майже в унісон публічно оприлюдненому західними слов'янськими ідеологами австрославизму (Палацький, Гавлічек) на Наддніпрянщині завершується «академічний» етап українського руху. Визначне місце в ньому зайняла діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Один із керівників братства – М. Костомаров у статуті товариства висловив не тільки чітке розуміння самобутності України, що має бути заснована на особистій і національній свободі, але й близьку і зрозумілу для австрославистів ідею федерації слов'янських народів, у якій «кожне слов'янське плем'я повинне мати народне правління і дотримуватися ідеї повної рівності своїх громадян» [Статут Кирило-Мефодіївського товариства, с. 150–152].

Як ми вже підкресливали вище, на теренах Дунайської монархії Габсбургів склався свій алгоритм і практика взаємин. Як відомо, високим ступенем комунікації в цей час міжслов'янських взаємин характеризувалась академічна сфера. Більш докладно проілюструємо наше твердження, взявши за основу багаторічну практику взаємин, які підтримував Я. Ф. Головацький із західним слов'янством взагалі і лужицькими сербами зокрема. Відомо, що Головацький був у немилості у австрійській владі вже після видання «Русалки Дністрової» (1837 р.) і, тим більше, після того, коли львівський професор, як пише екзильний дослідник Мирослав Семчишин, «... під кінець свого життя підпав під вплив шовіністичних поглядів російського історика Погодіна і перейшов у табір москвофілів» [Семчишин, 1993, с. 254]. У 1868 р. (згідно з іншими даними у 1867 р.) Головацький взагалі переїхав на постійне місце проживання в Російську імперію [Криль, 1985, с. 101].

У руслі зазначеного хотілося б додати, що численні архівні матеріали (ВР ІЛ НАН України, ІР НБ НАН України, ЦДІАК України, м. Київ), а з-поміж них листи, записки від Ганки, Гавлічека, Смолера, Шафарика слугують яскравою ілюстрацією того, що система міжслов'янських наукових, ідейних і культурних взаємин не в останню чергу доповнювалася спільністю фінансових інтересів. Зміст архівних документів дозволяє стверджувати, що і в першій

половині XIX ст. науковці, будителі-інтелектуали були не тільки змушені дбати про фінансовий бік своєї національно-просвітницької справи, але й банально відшукувати кошти для забезпечення власних елементарних побутових потреб.

Симптоматично, що у цьому контексті будь-які зв'язки впродовж XIX ст. західних слов'ян із Росією та Наддніпрянщиною тлумачаться, на нашу думку, однобічно – тільки як беззаперечний прояв цілеспрямованої і безкорисливої допомоги свідомих і прослов'янсько налаштованих російських та українських діячів культурно «підростаючим» західним слов'янам. Таким чином, формується хибний стереотип стосовно західних слов'ян як тільки «прохачів» і «отримувачів» (реципієнтів) як матеріальної, політичної та іншої допомоги, так і надбань культурних міжслов'янських впливів XIX ст. Нагадаємо, і це підтверджують документи, в т.ч. неопубліковані, що серби-лужичани, словаки, а тим більше чехи, незважаючи на майже тисячолітнє підпорядкування Німеччині до XIX ст. й інтенсивну германізацію і мадяризацію, зберегли етноспецифіку і внутрішній потенціал для культурно-національного розвитку і відродження. І фундаментальні кроки, наприклад, з формування літературної мови і писемності вони зробили самостійно, і при цьому без значного російського чи українського впливу. А сам процес культурно-національного відродження-пробудження XIX ст. відбувався в роки тільки початкового налагодження контактів між діячами західного слов'янського відродження та представниками української і російської інтелігенції.

Зусиллями, насамперед, сучасних російських і радянських українських істориків, як і їх попередників-славистів XIX ст., сформовано концепцію про виключну роль Росії у підтримці слов'янського відродження, збереженні національної ідентичності слов'ян та «шкідливість» впливу на них Заходу в цілому і Німеччини зокрема. Елементарна логіка дозволяє заперечити такі твердження, тому що західна слов'янська етноспільнота навряд чи займала важливе місце в зовнішній політиці Російської імперії до і після наполеонівських воєн, і навіть у наступні десятиліття – в період утвердження російського імперського панславизму [Бевзюк, 2006, с. 22].

З огляду на зазначене вище, можна дещо резюмувати. Процес національного відродження на західноукраїнських землях, а, відповідно, система взаємозв'язків – інтелектуальних та ідейно-політичних впливів у порівнянні зі схожими процесами на Наддніпрянщині, мали такі суттєві особливості. Насамперед, західні українці входили до Австрійської імперії, а тому територіально були наближені до чехів, словаків і дещо до лужицьких сербів. Таке сусідство та багатівікове співіснування в межах однієї європейської цивілізації стало умовою певних міжнаціональних взаємин, національного відродження та обґрунтувало схожість і легітимність їх національно-культурних вимог до Габсбурзьких монархів.

До того ж, тісне сусідство вплинуло на організаційні форми та ідейний зміст світоглядних переконань представників західноукраїнських земель і

слов'янства. Справжньою кульмінацією взаємин стала участь українців, поряд із західними слов'янами, у революції 1848 – 1849 рр. Архівні документи, будь-то донесення військовому Подільському і Волинському генерал-губернатору Бібікову про консолідацію населення Галичини [ЦДІАК України, ф. 442, оп. 798, спр. 433, арк. 138] або заклик В. Ганки «До слов'янських братів», який надійшов до українських земель [ІР НБ НАН України, ф. 8., од. 2551–2554, арк. 3] (документ підписали Шафарик, Палацький, Штур, Рігер, Зап, Йордан), свідчать, що «Весна народів» на теренах Австрійської імперії стала вищим проявом ліберального націоналізму, який супроводжувався спільністю ідей і політичною єдністю дій українських і слов'янських лідерів у їх боротьбі за громадянські права і конституціоналізм.

Більше того, в часи революції 1848 – 1849 рр. ідея слов'янських взаємин сприяла політичній спільності як західних слов'ян, так і західноукраїнського населення імперії Габсбургів. Як свідчать документи, наприклад, «Повідомлення про направлення до Відня депутації від Галичини із проханням до цісаря про приєднання українців Угорського королівства до Королівства Галичини і Лодомерії» [ЦДІАК України, ф. 442, оп. 798, спр. 153, арк. 354] або донесення від нествановленої особи «Про від'єднання від Угорщини и про приєднання до Австрії русинів, долматів, словаків» [ЦДІАК України, ф. 442, оп. 793, спр. 433, арк. 159] мали місце суттєві зрушення в національно-культурній свідомості «народу руського» [ІР НБ НАН України, ф. 21, № 1211–1213, арк. 3]. Саме вони й стали причиною того, що українці заявили про себе як про самостійний народ з власною мовою та культурою, який у межах Австрії має право на територіально-адміністративну автономію [Бевзюк, Дорошко, 2020, с. 150].

При цьому наявні матеріали ЦДІАУ у м. Львів, наприклад, листування Д. Зубрицького із відомим чеським національним ідеологом Ганкою та братами Яковом й Іваном Головацькими [ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2336, 59 арк.] демонструють близькість позицій національних слов'янських інтелектуалів у питанні напрямів розширення взаємин між етноспорідненими народами. До того ж, у фонді НТШ архіву нами виявлено також рукопис цікавої статті невідомого автора про події в Європі та революцію – «Рік 1848», написаної у 1878 р. [ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. збер. 2064, 4 арк.] та матеріали, що зібрані М. Драгомановим щодо діяльності цюрихської слов'янської секції: програми, листування з О. Герценом та М. Огарьовим, спогади про М. Бакуніна та інше [ЦДІАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. збер. 2483, 164 арк.]. Наявні джерела свідчать, що суттєві зрушення в національно-культурному русі західноукраїнського соціуму, політизація західноукраїнського суспільства, що відбулася під час революції 1848 – 1849 рр., супроводжувалися інтенсифікацією міжслов'янських взаємин і солідаризацією політичних позицій.

До того ж, однозначно типовим прикладом слов'янських інтелектуально-політичних взаємин можна вважати численні петиції, вимоги, заяви, з якими зверталися чеська, словацька і українська

національні партії до австрійського цісаря. Зміст петицій дозволяє стверджувати: революція 1848 – 1849 рр. стимулювала процес національної інтеграції народів Австрійської імперії. У той же час національні рухи (український, чеський, словацький) розгорнулися на всій території імперії Габсбургів. Вони розвивалися в руслі загальнодемократичної антифеодальної і антиабсолютистської революції, центрами якої стали Відень, Прага, Братислава і Львів. При цьому одним із символів у національній ідеології українців і західних слов'ян продовжувала залишатися ідея слов'янських взаємин.

З огляду на цивілізаційну, політичну і соціокультурну специфіку західноукраїнських земель, тема взаємин українців Наддніпрянщини із західним слов'янством являє собою специфічний історичний масив, а тому потребує додаткового розгляду. Як відомо, політичне життя в Росії було поставлене під контроль жандармського корпусу. Ідеологічну основу імперії становила уварівська теорія «офіційної народності». Міністр вимагав затверджувати «російський початок, конкретно нашої народності» та «не займатися грою фантазій навколо слов'янських ідей» [ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 12, арк. 76]. Як ілюструють документи, російський уряд з меркантильних, власних внутрішньо і зовнішньо-політичних позицій розглядав ідею слов'янської взаємності, а, відповідно, і практичний бік взаємин. Російською владою слов'янські взаємини періоду національної активності, а тим більше на етапі національно-визвольного руху, сприймалися, наприклад, як загроза самодержавному режиму.

Цілком логічно, що російський самодержець керувався своїми геополітичними інтересами, а тому із своїх меркантильних позицій експлуатував ідею і практику взаємин. Ми можемо проілюструвати це рядками з донесення М. П. Погодіна російському уряду. Кидається в очі прискіпливість, з якою Погодін аналізує і описує стан національно-політичної ситуації в Австрійській імперії. Зміст документа дозволяє припустити, що науковець виконував не тільки наукове, але й додаткове таємне доручення свого уряду. Майже тому Погодін, надаючи оцінку масштабу проникнення єднавчих настроїв до слов'янського середовища, робить висновок, за яким ідея стала причиною того, що у «слов'ян з'явилася загальна думка, що Австрійська імперія повинна незабаром зникнути і вони відокремляться від неї при першому ж сприятливому випадку. Тоді, кажуть слов'яни, буде заснована слов'янська держава на чолі із Росією» [ІР НБ НАН України, ф. 2, од. зб. 3217, арк. 6].

Таким чином, Росія презентувалася в якості слов'янської імперії та ставила перед собою завдання розширяти сфери свого впливу не тільки шляхом культурологічних взаємин, а й шляхом поширення на слов'янство ідеї загального етнічного інтересу і тим самим експортувати свій політичний вплив за межі своїх державних кордонів. І тут не зайвим буде згадати ті архівні документи, які містять численні дані про той факт, що протягом всього XIX ст. царський уряд фінансував наукові проекти західних слов'ян шляхом надання грошової допомоги лідерам

національних рухів. При цьому, як свідчать документи, західні слов'янські діячі не гребували приймати матеріальну допомогу і винагороди від російського уряду і окремих осіб та розглядали пропозиції запрошень на службу до російських імперських університетів. Так, Челаковський (1829) розглядав пропозицію очолити кафедру слов'янських мов у Московському університеті з річним утриманням у 3 тис. карбованців [Novotný, 1959, s. 21], Ганка торгувався за розмір винагороди професора кафедри у Петербурзі. Пізніше російський імператор Олександр I навіть подарує Ганці діамантовий перстень [Францев, 1902, с. 132].

В цілому політика самодержавно-поліцейського режиму стала причиною того, що через певний час на Україні не залишилося жодної політичної організації, а опозиційний рух хоч й існував, але носив прихований характер. До того ж, царський уряд, як і російська інтелектуальна еліта, досить критично поставився до появи української літературної мови, а мова, як відомо, була в фундаменті слов'янських національних парадигм. Наприклад, М. Катков старанно доводив, що українська мова є неприродною, штучною. Погодін скаржився М. Максимовичу, що ідеї єдності російського народу наносять шкоду особи, які говорять про існування української мови. І. Аксаков у листі до М. Костомарова писав, що не бачить можливості для існування окремої української літературної мови. Навіть відомий революційний демократ М. Чернишевський у праці «Національна безтактність» нещадно критикував галицьких москвофілів та радив їм триматися «рідної» мови. Як бачимо, низка представників російської наукової еліти виключала український народ з процесу відродження, а звідси і з практики міжслов'янських взаємин. При цьому українське національне відродження в першій половині XIX ст. не становило принципової загрози політичній системі Російської імперії. Відповідно, самодержавно-поліцейський режим став причиною переважно наукових і культурних, так званих «академічних» зв'язків між представниками української і західнослов'янської інтелектуальної еліти.

В рамках нашого дослідження автор вважає за необхідне більш детально визначити, яким чином сприймалися і здійснювалися учасниками відродження взаємини між інтелектуалами західного слов'янства і Наддніпрянщини. Такий підхід має своє пояснення. Історично українські регіони увійшли до складу Росії та Австрії не одночасно, тому знищення особливостей соціально-господарського й культурного устрою відбувалося різними шляхами й темпами. В умовах раціоналізації, скоріше централізації управління імперіями, Габсбурги, модернізуючи роль держави, пішли на часткову ліквідацію кріпацтва. Відповідно, вони провели низку культурно-освітніх реформ, які дещо лібералізували соціополітичну систему імперії [Kaiser Joseph II, 1782]. У той же час російське самодержавство було знаряддям зміцнення кріпацтва. Відповідно, національні свободи, а також і взаємини між нетитульними слов'янськими народами, розглядалися як посягання на принципи і цілісність абсолютної монархії. Згадані обставини визначили

форми та інтенсивність політизації міжслов'янських взаємин. Ми розглянемо деякі аспекти науково-культурних, суспільно-політичних взаємин, що мали місце між інтелектуалами західного слов'янства та українством Наддніпрянщини.

Насамперед кидається в очі, що взаємини, як і відомості про західних слов'ян на землях Наддніпрянщини, носили переважно науковий характер. На це вказує не лише достатня кількість спеціальних праць, публіцистичних нарисів, присвячених історії і культурі, але й досить інтенсивне листування між слов'янськими інтелектуалами. Відповідно, певну роль з-поміж зовнішніх чинників, що сприяли відродженню-пробудженню національної і етнічної культури західного слов'янства відіграли вчені Російської імперії, які були вихідцями з України, отримали освіту, а інколи і працювали у навчальних закладах, що були розташовані на її території.

Як відомо, в XIX ст. на українській території відбувалося становлення окремих київських, харківських, одеських (новоросійських) слов'янознавчих центрів і шкіл, з-поміж фундаторів яких був і такий блискучий російський славіст, як І. І. Срезневський, котрий починав науковий шлях у Харкові. Не менш знаковою фігурою у вітчизняній славистиці є О. М. Бодяньський, який, як відомо, підтримував особисті стосунки із Т. Г. Шевченко, листувався з багатьма західнослов'янськими будителями (Ганкою, Юнгманом, Штуром, Шафариком, Смолером, Йорданом).

Можна стверджувати, що особлива атмосфера народної української культури, духовне розмаїття та широка багатоетнічна національна палітра сприяли формуванню у вихідців з українських земель терпимості та поваги до інших культур. Пізніше, ставши відомими вченими та літераторами, вони виявили зацікавленість культурою різних слов'янських народів, спілкувалися з громадськими діячами цих народів, надавали підтримку їх національним прагненням [Бевзюк, 2006, с. 16].

З огляду на сказане, як нам здається, міжслов'янські взаємини необхідно оцінювати із врахуванням ідеологічної потреби тієї або іншої політичної епохи. Саме тому конкретні історичні факти контактів можуть трактуватися по-різному, їх оцінка залежить від ідеологічної установки комунікуючих осіб. В рамках нашого дослідження варто сприймати зміст та ідейну трактовку взаємин (остання у науковців Наддніпрянщини не часто виходила за рамки теорії «офіційної народності») безпосередньо з огляду судження про корисність таких зв'язків як для вітчизняної науково-освітньої і культурної сфер, так і для західного слов'янства.

Як відомо, ідея міжслов'янських взаємин потрапляла на Наддніпрянщину насамперед з Росії. Але було б помилковим заперечувати той факт, що поняття міжслов'янських взаємин у трактуванні ідеологів (Ганка, Шафарик, Штур) підкреслено визначало нову інтегрально-національну якість самої ідеї цих взаємин, яка, як відомо у західних слов'янських ідеологів входила до тезаурусу національної парадигми. В російському варіанті ідея більше набирала наднаціонального панславистичного

змісту.

Сама ідея слов'янської спільності, а звідси і практичний бік їх взаємин на Наддніпрянщині отримала підтримку завдяки працям Добровського. Він у своїй другій збірці «Славія» (1808) розмістив лист «російського друга». Лист було підписано абрєвіатурою «А. С.». Пізніше, в 1834 р., Ганка розшифрував криптонім, він належав професору Харківського університету А. І. Стойковичу. Останній в листі до чеського будителя повідомляв про вихід «Енеїди» І. Котляревського. В наступному виданні збірки «Славія» (1815) Й. Добровський особисто характеризує третє видання «Енеїди». Слід зазначити, що рецензія фактично стала першим відгуком західних слов'янських інтелектуалів на твори українського письменника [Полєк, 1970, с. 94–95].

Помітний внесок у практику українсько-чеських взаємин зробив Ф. Палацький. На думку відомого львівського славіста професора М. Кріля, чеський національний ідеолог зацікавився Україною тому, що був переконаним противником російського панславізму і виходив з ідеї визнання права кожного народу на захист своєї національної своєрідності [Кріль, 1993, с. 160]. Перші згадки про українців були розміщені Палацьким на сторінках третього номеру «Часопису Чеського музею» у статті «Про угорські народи, особливо слов'ян» (1829) [Palacký, 1829, s. 13]. Можна припустити, що уявлення про українців Палацький отримав з книги відомого австрійського етнографа, правника і славіста Я. Чапловича. Останній багато подорожував слов'янськими землями і його публіцистика містила значний матеріал з української етнографії. Як відомо, результатом подорожі Чапловича стала праця «Нариси Угорщини» [Csarlovics Johann, s. 84]. Вона, скоріш за все, і лягла в основу статті Палацького. Етнографічні спостереження австрійця стали підставою для чеського будителя запозичити і використати в своєму тексті поняття «руснаці» – це ті, хто говорить «рутенською» мовою і є підданими Австрійської імперії, і наступне «малороси», вони говорять «малоросійською», це українці, слов'янський народ, що входить до складу Росії [Palacký, 1829, s. 13].

Через рік в наступному номері журналу «Часопис Чеського музею» Палацький розміщує іншу свою працю, в якій знову відводить місце українській проблемі [Palacký, 1830, s. 72]. Пізніше, пише Кріль, у 1834 р., львівська газета «Rozmaitości» передрукувала статтю. З огляду на цікавий зміст думок Палацького і якісно зроблений переклад, вважаємо за доцільне навести уривок тексту перекладу з праці чеського будителя, що був зроблений львівським науковцем. «Русинський народ, – констатує ідеолог австрославізму, – мовою відрізняється від росіян і від поляків, уже в давні часи втратив свою самостійність, поневолений своїми сусідами. Уся так звана Мала, Чорна й Червона Русь є властиво русинською, а тільки Велика Русь є російською, або, як у нас говорять, «руською»» [Кріль, 1993, с. 158]. Як бачимо, Палацький не тільки одним із перших заявив європейській спільноті про існування на слов'янському сході самобутнього українського народу, але й констатував факт його національного

«поневолення».

Наукова та інтелектуальна складові діяльності Палацького стали підставою для подальшого розширення його взаємин і особистих контактів із науковцями Київського університету. В фондах Державного архіву Києва (фонд Київського університету Св. Володимира) зберігаються листи чеського будителя до декана історико-філологічного факультету О. І. Селіна. В них Палацький ділиться своїми думками відносно майбутнього кандидата на кафедру слов'янської філології Київського університету [Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 307, спр. 237, арк. 30–31].

Але, незважаючи на той факт, що поступова інтенсифікація інтелектуальної комунікації хоч і ставала умовою формування нової якості національного середовища Наддніпрянщини, левову частку зв'язків першої половини ХІХ ст. становили науково-культурні взаємини. Для їх характеристики, на нашу думку, варто звернутися до творчої спадщини кількох класичних науковців, які, з огляду на їх політичну лояльність до влади, як свідчать численні джерела, протягом майже півстоліття презентували на європейських теренах як офіційну російську науку, так і побічно ретранслювали український національний матеріал представникам національних еліт західного слов'янства.

Відомо, що на Наддніпрянщині справу розширення взаємин між українським і західнослов'янським співтовариствами очолили знані науковці – Срезневський, Бодянський, Максимович, Стойкович. Подібна ситуація є майже класичною і має своє пояснення. Українські національні патріоти були витіснені або обмежені у своїх можливостях здійснювати або розширяти взаємини (Шевченко, Куліш, Костомаров). Відповідно, лише політично лояльні до влади науковці отримували право на комунікацію з представниками європейської спільноти. Їх інтелектуальній комунікації уряд не тільки не перешкоджав, а навіть дещо стимулював її інтенсивність шляхом надання фінансової підтримки, різноманітних цінних нагород західним слов'янським будителям.

Причиною повної відсутності на Україні національних і суспільно-політичних організацій (були розгромлені Південне товариство і Товариство об'єднаних слов'ян, Кирило-Мефодіївське братство), які могли б стимулювати процес національної інтеграції, формувати основи громадянського суспільства, розвивати громадянську свідомість і політичну культуру, а втім і здійснювати процес міжслов'янських взаємин, був, як відомо, російський поліцейський режим. Тому місце в системі міжнародних взаємин зайняли окремі особи, які були стриманими у своїх бажаннях критикувати суспільно-політичну систему імперії. Вони з причини прихильного ставлення до них з боку влади, особистих світоглядних переконань, перебрали на себе роль як донорів, так і реципієнтів у процесі взаємин у середовищі різних національно-культурних спільнот. Відповідно, домінування на Наддніпрянщині переважно академічного, а втім офіційно визнаного і навіть дещо «освяченого владою» рівня

взаємин науково-просвітницької еліти, хоч і не привносило політичної складової в становлення національних ідей, але однозначно розширяло тезаурус національних парадигм. Таким чином, академізм наукових інтелектуалів варто вважати позитивним фактором національних рухів.

Зрозуміло, що національні культури, які знаходилися в процесі свого відродження, не могли залишатися на рівні фольклорної культури. Відповідно, процес модернізації національних культур став причиною звернення до досвіду інших культур – чеської, словацької, української, лужицької, до того ж, всі вони не в меншій мірі самі були зацікавлені в духовно-культурному взаємному обміні. Зв'язки розвивалися як «по вертикалі» – звернення до інонаціональних традицій, історичних сюжетів (з'явилися численні праці про західних слов'ян) так і «по горизонталі». Останній вид взаємин передбачав входження в активні контакти на рівні особистого листування і, особливо, наукових мандрівок.

З огляду на сказане, додамо: впродовж усієї своєї наукової діяльності видатні славісти (Срезневський, Бодяньський, Максимович, Григорович, Костомаров, Куліш) нагромаджували фактичний матеріал зі славістики і практики взаємин. Як результат, вони від діахронічної концепції історії західних слов'янських народів (трактування їх історичного минулого з позиції ідеї німецького романтизму) перейшли до синхронічної історії західних слов'ян. У ній теорія і практика відродження слов'ян розглядається в межах загальнослов'янського та загальноєвропейського розвитку. По-своєму вчений розглядає історико-культурний процес національного відродження. Для нього це не низка випадковостей, а певні закономірності, пов'язані із загальнослов'янським культурним, політичним відродженням та процесом інтенсифікації інтелектуальних взаємин [Бевзюк, 2006, с. 18].

Варто визнати, що матеріали, які були зібрані представниками офіційної російської науки, довгі роки залишалися енциклопедичним джерелом для наступних поколінь дослідників мови та літератури. Втім ця корисна для міжслов'янських контактів інформація і не менш важливий інтелектуальний масив як для процесу відродження західного слов'янства, так і українців не змогли вплинути на наявні негативні оцінки російської політичної дійсності з боку діячів відродження. Так, Шафарик, не визнаючи російський культурний внесок у зміст європейської культурної скарбниці, в своєму листі до Я. Коллара писав, що з росіянами неможлива практика слов'янського єднання, тому що вони є «наполовину онімеченими і наполовину отатареними мешканцями півночі» [Шафарик, 1902, с. 165]. Негативно відгукувався про російську політичну дійсність, і в тому числі літературу, К. Гавлічек. У листі до К. Запа 29 вересня 1843 р. він зізнавався, що «знаю тільки одного Гоголя (Гавлічеку належить переклад «Мертвих душ» М. Гоголя), а всі інші (разом із Пушкіним) становлять тільки, так би мовити, imitatorum recus!». Таким чином, для Гавлічека вся російська духовна сфера уявлялася другорядною, тому була не варта уваги, а тому і не слід говорити про будь-яку взаємність [Францев, 1902, с. 13]

Таку критику російської політичної системи можна вважати одним із наслідків практики міжслов'янських взаємин. Відповідно, з високою долею вірогідності можна стверджувати, що під час особистих зустрічей між представниками слов'янської інтелектуальної еліти заходу і сходу відбувався не тільки науковий інформаційний обмін, але йшла полеміка стосовно суспільно-політичної проблематики Російської і Австрійської імперій.

Висновки. Теорія та практика «слов'янської взаємності», як соціокультурна категорія, у європейському минулому та історії україно-слов'янських рецепцій була науково-політичним явищем на всіх етапах австрійсько-російських міжімперських контактів XIX ст. Відповідно до минулого, романтичний період слов'янської взаємності по своїм зовнішнім ознакам набув характеру інтелектуальної комунікації. Втім, поступова еволюція слов'янської ідеї та інтенсифікація національних рухів стають причиною виникнення амбівалентності у сприйнятті слов'янського питання як у австрійському, так і російському політичному середовищах.

В Росії початковий, суто науковий інтерес до оригінальної творчості слов'янських інтелектуалів поступово переріс у політичну стурбованість за долю слов'янських народів у «чужому німецькому світі». Відповідно, з 20-х рр. та на початку 50-х рр. XIX ст. в Росії стабільно зростає інтерес до слов'янських народів. На хронологічно означений період припадає процес запуску модернізації самодержавної національної політики. Російська імперія у сфері державної ідеології обирає шлях формування майже релігійної парадигми православ'я і самодержавства. Такий внутріполітичний алгоритм закріпив тенденцію становлення руської колективної ідентичності, що доповнювався образом «російської народної монархії».

Напередодні 1848 р., коли в європейській політиці актуалізується слов'янське питання, яке згодом визначило хід революції на теренах Дунайської монархії, російський уряд різко змінює своє ставлення до ідеї слов'янської взаємності. Про цей факт свідчать таємні циркуляри міністра просвіти Уварова. Імперський міністр історіософські обґрунтовує особливості місії російського самодержавства у слов'янському національному русі. Причиною зміни офіційної позиції стала діяльність київського Кирило-Мефодіївського товариства, після розгрому якого Уваров заговорив про небезпеку поширення політичних інтерпретацій ідеї слов'янської взаємності, що, на думку міністра, загрожує ідеологічним принципам російського самодержавства.

У нових обставинах імперська бюрократія акцентує увагу інтелектуальної еліти на небезпеці політичної інтерпретації ідеї слов'янської взаємності. Такий підхід не міг не доповнювати практичну сторону внутрішньої імперської політики. Йшла робота у напрямку формування ідеї «народної» нації, що в перспективі обумовило виникнення в другій половині XIX ст. сучасного російського націоналізму.

Парадоксально, але протиставлення росіян українцям та фактичне офіційне заперечення існування української ідентичності ставало причиною появи

україно-слов'янської рецепції. Втім в Російській імперії кількість зв'язки українців із західним слов'янством переважно носили спорадичний і академічний характер (Срезневський, Бодянский, Максимович, Григорович, Костомаров, Куліш). Така реальність має наступне пояснення. Великодержавна позиція імперської бюрократії щодо несприйняття участі українців у слов'янському русі пояснювалася тим, що самодержавство надавало сакрального символізму собі і руському народові у змісті імплементації ідеї слов'янської взаємності. Відповідно національний рух та процес формування української нації (найбільшої за чисельністю після російської етнічної слов'янської групи імперії) розглядався як загроза цілісності російській народності та деструктивний елемент у процесі символічного слов'янського єднання. Логічно, що така негативна оцінка українського національного руху стала причиною переслідування українських інтелектуалів за їх європейську мовно-культурну діяльність, а з часом у 1863 та 1876 рр. навіть стала причиною заборони української мови.

Австрійська державність, що розвивалася на тлі Габсбурзької монархії в плані наповнення своєї національної політики обрала шлях зваженого пристосування бюрократичного апарату до національних периферій, а тому проводила еластичну національну політику. Ситуація не проста, для Габсбургів навіть драматична, але досить раціональна для мозаїчної етноструктури Дунайської монархії. Надаючи перевагу регіональним суспільним ініціативам, правлячий «австрійській дім» вимушено знаходився у демонстрації пошуку компромісної форми міжнародної парадигми, і тим фактично створював ілюзію можливості споконвічного міжетнічного спокою. Тому досить символічно, що під час святкування державних свят імперський гімн «Господи, збережи» виконувався всіма національними мовами народів імперії, в тому числі українською. При цьому, важко собі уявити, щоб російський імперський гімн «Боже, царя бережи» прозвучав би українською або будь-якою іншою, крім російської мови.

Ідея «слов'янської взаємності» в трактуванні австрійського словака Я. Коллара представила як романтичне право кожного слов'янського народу на

самовизначення. Будитель, знаходячись під враженням ідей Й. Г. Гердера, Я. Геркеля, створив синтетичний образ слов'янського соціуму, який у перспективі приречений до гармонії у рамках мозаїчної європейської монархії Габсбургів. Закцентуємо, що сам словацький будитель далеко не фрондував проти правлячої династії, а служив секретарем при дворі австрійського імператора. Більш того, в 1849 р. на знак подяки словацькому народові, який виступив під час революції на боці австрійців, Коллара призначають професором Віденського університету та дозволяють очолити кафедру слов'янських старожитностей та міфології. Останню він займав аж до самої своєї смерті у 1852 р.

Обережність та поміркованість Габсбургів у плані обрання стримуючих заходів щодо слов'янських рухів та поширення ідеї взаємності слід прокоментувати практикою Габсбургів, які дозволяли відкривати при університетах слов'янські кафедри, слов'янські науково-освітні товариства – матиці, в тому числі Галицько-Руську матицю. Тому україно-слов'янські рецепції на теренах Дунайської монархії носили зміст синхронних європейських суспільно-політичних та національних явищ. Загальний простір Дунайської монархії створював умови для взаємовпливів, розширенню контактів українських національних лідерів, вчених, письменників із європейсько-слов'янськими громадськими діячами та інтелектуалами. Тому не лише з причини меркантильного панславистичного інтересу, а насамперед з причини реально існуючого українського етносу, як етнічного об'єкту у мозаїчній Австрії, спонукала низку російських славістів (А. Буділовича, Н. Попова, О. Гільфердінга, В. Ламанського) присвятити свої наукові праці дослідженню «русинів», які приживали на Буковині, Східній Галичині та Угорській Русі.

Загалом, різниця у підходах моделей російської імперії та австрійської монархії до оцінки «слов'янської взаємності» полягає в тому, що у першому випадку влада акцентувала увагу на універсальності принципу слов'янської солідарності та взаємності в межах російського самодержавства. В той самий час, Дунайська полінаціональна модель передбачала збереження різноманітності за умови толерантного ставлення до правлячої династії Габсбургів.

Список використаних джерел

Архівні документи

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України (ВРФТ ІЛ НАН України), ф. 99, од. зб. 41, № 974. Бодянский О. М. Воспоминания о пребывании в Праге во время путешествия за границу, арк. 86.

ВРФТ НАН України, ф.99, од. зб. 75, № 1330. Погодин М. П. – Бодянскому О. М. Письмо. 19.05.1833, арк. 2–3.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУ, ф. 8., од. 2551–2554. Возвание «Slowané, Bratří!» присланное В.Ганкой А.Стороженко, напечатано на польском, чеком языках с припиской Ганки к Стороженко на одном из листов, на 4 арк.

ІР НБУ, ф. 2, од. зб. 3217. Погодин М. П. Записка про австрийских славян за результатами наблюдения во время заграничного путешествия в 1839 г. Подано Министру народного просвещения в 1840 г., на 12 арк.

ІР НБУ, ф. 2, од. зб. 3218, Погодин М. П. Записка к министру народного просвещения по поводу политического состояния и про изменения за 3 года в жизни австрийских славян, наблюдение во время заграничного путешествия в 1842 г., на 13 арк.

ІР НБУ, ф. 21, № 1211–1213. Просьба духовенства о присоединении русинов венгерских округов Сандецкого и Ясельского к Львовской губернии при разделе Австрии. Февраль – март 1849 г. Г. Тульчин. Російською і польською мовами, на 6 арк.

ІР НБУ, ф. 8, оп. 2555, спр. 30. Секретное предписание наместника в Царстве Польском генерал-фельдмаршала князя Варшавского сенатору и тайному советнику Л. Я. Стороженке об оставлении без ответа письма Вячеслава Ганки. 15/27 май 1848 р. Варшава. Оригинал, на 2 арк.

ІР НБУ, ф. 10. (П.Кулиш), од. зб. 1256. Куліш П. – Ганке В. Лист. Копія 28.04.1846. Санкт-Петербург, на 1 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 783, спр. 79. Донесение. О доброжелательном отношении австрийской власти в Галиции к участникам польского восстания, о направлении из г. Львова во Францию до 700 польских эмигрантов, о намерениях польских восставших в случае войны с Россией вторгнуться в Литву и Польшу через Курляндию. 1833 г., арк. 4.

ЦДІАК України, ф. 442, оп. 798, спр. 433. Письмо генерала от инфантерии Чаадаева: Киевском военном Подольском и Вольнском генерал-губернатору, господину генерал-адъютанту и кавалеру Бибииков. «Довожу до Вашего сведения, что на границе в Галиции...», арк.138–139.

ЦДІАК України, ф. 442, оп. 793, спр. 433. Об отделении от Венгрии и присоединение к Австрии русинов, долматов словаков. Из донесения неустановленного лица от 12 декабря 1848, арк.159–161.

ЦДІАК України, ф. 442, оп. 798, спр. 153. Уведомление Министерства финансов от 2 августа 1848 г. О направлении в г. Вену депутатов от Галиции с требованием отделения Галиции от Австрийской монархии. Подлинник, арк. 354–355.

ЦДІАК України, ф. 442, оп. 783, спр. 79. Донесение. О симпатиях австрийских егерей к польским повстанцам и про доброжелательное отношение австрийского правительства в Галиции к польскому протестному движению, про пропаганду идей польских восставших и скорой войне с Россией. 1833 г., арк. 153–155.

ЦДІАК України, ф. 707, оп. 261, спр. 12. По высочайшему повелению господину попечителю Киевского учебного округа. Министр народного просвещения Уваров. 29 мая 1847. Секретно. Переписка с министром народного просвещения об изучении его записки про то, какой взгляд нужно иметь на современный вопрос о славянстве и чем должны руководствоваться преподаватели учебных заведений при изучении славянских источников, на 16 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка), оп. 1, од. зб. 2336. Листи Бодяньського, Ганкі і Головацьких Якова та Івана до Зубрицького. Оригінали та копії. Рік 1841 – 1856, на 59 арк.

ЦДІАЛ України, ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка), оп. 1, од. збер. 2483, Програми слов'янської секції в Цюріху, правила організації, листування з Герценом О., Огарьовим, спогади про Бакуніна М. та ін. Матеріали зібрани М. Драгомановим, на 164 арк.

ЦДІАЛ України, ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка), оп. 1, од. збер. 2064, Стаття не встановленого автора «Рік 1848», на 4 арк.

Державний архів м. Києва, ф. 16. (Київський університет Св. Володимир), оп. 307, спр. 237, 3 протоколів засідання Університету св. Володимира. Листування з чеськими вченими, арк. 30–31.

Література та опубліковані документи

Csaplovics, Johann von, 1829. *Gemälde von Ungern*, Pesth: Hartleben, 335 s. [Online]. Доступно: https://books.google.com.ua/books/about/Gem%C3%A4lde_von_Ungern.html?id=nRQVAAAAQAAJ&redir_esc=y. (дата звернення 9.05.2023).

Kaiser Joseph II, 1782. *Das Toleranzpatent Kaiser Joseph II.* [Online]. Доступно: <https://www.koeblergerhard.de/Fontes/ToleranzpatentJosephsII1781.pdf>. (дата звернення 9.05.2023).

Novotný, Miloslav, Janoušek, Bohumír, Kotalík, Josef, 1959. *Čelakovský František Ladislav: básník vatavy*, České Budějovice: Krajské nakladatelství, 45 s.

Palacký F., 1829. O národech uherských zvláště slovanech, *Časopis Společnosti vlastenského museum w Čechách*. Prag: Nákladem Českého museum, d. 3, s. 11–38.

Palacký, F., 1848. O poměru Čech i Rakouska k říši Německé (Psaní do Frankfurtu), *Národní noviny*, 05,06. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Digitalizovaný archiv časopisů. [Online]. Доступно: <http://archiv.ucl.cas.cz>. (дата звернення 9.05.2023).

Palacký, F., 1830. O národech polských, *Časopis Společnosti vlastenského museum w Čechách*, Prag: Nákladem Českého museum, d. 4, s. 69–89.

Šafárik Pavel Jozef, 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen: Mit Kö. Ung. Universitäts - Schriften, 544 s.

Werbung Andrian Viktor Franz Freiherr von, 1843. *Österreich und dessen Zukunft*. Hamburg: Verlag: Hoffmann & Campe, Hamburg, 168 s.

Бевзюк, С., 2006. Вплив українсько–лужицьких взаємин 50–60 роки XIX століття на національно–культурне відродження, *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Історія / редкол.: М.М. Вегеш, Д.Д. Данилюк, В.Є. Задорожний та ін. Ужгород: Говерла, Вип. 16. с. 13–26.

Бевзюк, С., Дорошко, М., 2020. Імперія Габсбургів: притулок, або «тюрма народів», *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія / М-во освіти і науки України; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т історії та міжнародних відносин; [Редкол.: Ю. В. Данилюк (головний редактор) та ін.], Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», Вип. 1 (42), с. 146–160.

Бевзюк, С., Котляр, О., 2022. Імперська ідеологія як принцип модернізації інформаційного середовища, *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія / М-во освіти і науки України; Держ. вищ. навч. заклад «Ужгород. нац. ун-т», Ф-т історії та міжнародних відносин; [Редкол.: Ю. В. Данилюк (головний редактор) та ін.], Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», Вип. 1 (46), с. 128–139.

Гердер, И., 1977. *Идеи к философии истории человечества*, М.: «Наука», 612 с.

Коллар, Я., 1973. *Сто сонетов Я. Коллара*, М.: «Наука», 254 с.

Кочубинский, А. А., 1881. Наши две политики в славянском вопросе, *Исторический вестник*. т.5, июнь, с. 201–232.

Криль, М. М., Моторний, В. А., Трофимович, К. К., 1985. Неизвестные документы о серболужицко-восточнославянских связях, *Ученые записки Тартуского государственного университета*, вып. 710, с. 101–107.

Криль, М., 1993. Франтішек Палацький і Україна, *Проблеми слов'янознавства: Міжвід. наук.збірник*, Львів, вип. 45, с. 157–159.

- Полек, В. Т., 1970. Твори І. П. Котляревського серед чехів і словаків, *Слов'янське літературознавство і фольклористика*, вип. 5, с. 93–102.
- Семчишин, М., 1993. *Тисяча років української культури*. Історичний огляд культурного процесу., К.: АТ «Друга рука», 560 с.
- Статут Кирило-Мефодіївського товариства 1845 – кінець 1846 р., 1990. *Кирило-Мефодіївське товариство: У 3-х т.* АН УРСР. Археогр. Комісія. Ін-т історії. Центр держ. іст. архів; Редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) та ін., К.: Наук. думка, т.1, 544 с.
- Францев, В. А., 1902. *Гоголь в чешской литературе: К истории славянского литературного общения в XIX ст.*, Санкт-Петербург, 37 с.
- Францев, В. А., 1902. *Очерки по истории чешского возрождения*. Русско-чешские святы конца XVIII и первой половины XIX столетия, Варшава: Тип. Варшавского учебного округа, 475 с.
- Шафарик П. Й. – Я. Коллару. Письмо. 18.01.1831 / Францев В. А. *Очерки по истории чешского возрождения. Русско-чешские святы конца XVIII и первой половины XIX столетия*, Варшава 1902, с. 165–166.

References

Arkhivni dokumenty

- Viddil rukopisnih fondiv i tekstologiyi Institutu literaturi NAN Ukrayini (VRFT IL NAN Ukrayini), f. 99, od. zb. 41, № 974. Bodyanskij O.M. Vospominaniya o prebyvanii v Prage vo vremya puteshestviya za granicu, ark. 86.
- VRFT NAN Ukrayini, f.99, od. zb. 75, № 1330. Pogodin M.P. – Bodyanskomu O.M. Pismo. 19.05.1833, ark. 2–3.
- Institut rukopisu Nacionalnoyi biblioteki Ukrayini imeni V.I. Vernadskogo (IR NBU, f. 8., od. 2551–2554. Vozvanie «Slowane, Vratr!» prislannoe V.Gankoj A.Storozhenko, napechatano na polskom, chekom yazykah s pripiskoj Ganki k Storozhenko na odnom iz listov, na 4 ark.
- IR NBU, f. 2, od. zb. 3217. Pogodin M.P. Zapiska pro avstrijskih slavyan za rezultatami nablyudeniya vo vremya zagranichnogo puteshestviya v 1839 g. Podano Ministru narodnogo prosvesheniya v 1840 g., na 12 ark.
- IR NBU, f. 2, od. zb. 3218, Pogodin M.P. Zapiska k ministru narodnogo prosvesheniya po povodu politicheskogo sostoyaniya i pro izmeneniya za 3 goda v zhizni avstrijskih slavyan, nablyudenie vo vremya zagranichnogo puteshestviya v 1842 g., na 13 ark.
- IR NBU, f. 21, № 1211–1213. Prosba duhovenstva o prisoedinenii rusinov vengerskih okrugov Sandeckogo i Yaselskogo k Lvovskoj gubernii pri razdele Avstrii. Fevral – mart 1849 g. G. Tulchin. Rosijskoyu i polskoyu movami, na 6 ark.
- IR NBU, f. 8, op. 2555, spr. 30. Sekretnoe predpisanie namestnika v Carstve Polskom general-feldmarshala knyazya Varshavskogo senatoru i tajnomu sovetniku L. Ya. Storozhenke ob ostavlennii bez otveta pisma Vyacheslava Ganki. 15/27 maj 1848 r. Varshava. Original, na 2 ark.
- IR NBU. f. 10. (P. Kulish), od. zb. 1256. Kulish P. – Ganke V. List. Kopiya 28.04.1846. Sankt-Peterburg, na 1 ark.
- Centralnij derzhavnij istorichnij arhiv Ukrayini, m. Kiyiv (CDIAK Ukrayini), f. 442, op. 783, spr. 79. Donesenie. O dobrozhelatelnom otnoshenii avstrijskoj vlasti v Galicii k uchastnikam polskogo vosstaniya, o napravlenie iz g. Lvova vo Franciyu do 700 polskih emigrantov, o namereniyah polskih vosstavshih v sluchae vojny s Rossiej vtorgnutyia v Litvu i Polshu cherez Kurlyandyu. 1833 g., ark. 4.
- CDIAK Ukrayini, f. 442, op. 798, spr. 433. Pismo generala ot infanterii Chaadaeva: Kievskom voennom Podolskom i Volynskom general-gubernatoru, gospodinu general-adyutantu i kavaleru Bibikov. «Dovozhu do Vashego svedeniya, chto na granice v Galicii...», ark.138–139.
- CDIAK Ukrayini, f. 442, op. 793, spr. 433. Ob otdelenii ot Vengrii i prisoedinenie k Avstrii rusinov, dolmatov slovakov. Iz doneseniya neustanovlennogo lica ot 12 dekabrya 1848, ark. 159–161.
- CDIAK Ukrayini, f. 442, op. 798, spr. 153. Uvedomlenie Ministerstva finansov ot 2 avgusta 1848 g. O napravlenii v g. Venu deputatov ot Galicii s trebovaniem otdeleniya Galicii ot Avstrijskoj monarhii. Podlinnik, ark. 354–355.
- CDIAK Ukrayini, f. 442. op. 783, spr. 79. Donesenie. O simpatiyah avstrijskih egerej k polskim povstancam i pro dobrozhelatelnoe otnoshenie avstrijskogo pravitelstva v Galicii k polskomu protestnomu dvizheniyu, pro propagandu idej polskih vosstavshih i skoroj vojne s Rossiej. 1833 g., ark. 153–155.
- CDIAK Ukrayini, f. 707. op. 261, spr. 12. Po vysochajshemu poveleniyu gospodinu popechitelju Kievskogo uchebnogo okruga. Ministr narodnogo prosvesheniya Uvarov. 29 maya 1847. Sekretno. Perepiska s ministrom narodnogo prosvesheniya ob izuchenii ego zapiski pro to, kakoj vzglyad nuzhno imet na sovremennyj vopros o slavyanstve i chem dolzhny rukovodstvovatsya prepodavateli uchebnyh zavedenij pri izuchenii slavyanskikh istochnikov, na 16 ark.
- Centralnij derzhavnij istorichnij arhiv Ukrayini, m. Lviv (CDIAL Ukrayini), f. 309 (Naukove tovaristvo im. T. G. Shevchenka), op. 1, od. zb. 2336. Listi Bodyanskogo, Ganki i Golovackih Yakova ta Ivana do Zubrickogo. Originali ta kopiyi. Rik 1841 – 1856, na 59 ark.
- CDIAL Ukrayini, f. 309 (Naukove tovaristvo im. T. G. Shevchenka), op. 1, od. zber. 2483, Programi slov'janskoyi sekciji v Cyurihu, pravila organizaciyi, listuvannya z Gercenom O., Ogarovim, spogadi pro Bakunina M. ta in. Materiali zibrani M. Dragomanovim, na 164 ark.
- CDIAL Ukrayini, f. 309 (Naukove tovaristvo im. T. G. Shevchenka), op. 1, od. zber. 2064, Stattya ne vstanovlenogo avtora «Rik 1848», na 4 ark.
- Derzhavnij arhiv m. Kiyeva, f. 16. (Kiyivskij universitet Sv. Volodimir), op. 307, spr. 237, Z protokoliv zasidannya Universitetu sv. Volodimira. Listuvannya z cheskimi vchenimi, ark. 30–31.

Literatura ta opublikovani dokumenty

- Bevzyk, Y., 2006. Vplyv ukrainsko-luzhytskykh vzaiemyn 50–60 roky XIX stolittia na natsionalno-kulturne vidrozhennia [The influence of Ukrainian-Lusatian relations in the 50s and 60s of the 19th century on national and cultural revival], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, Uzhhorod: Publisher of Uzhhorod National University «Hoverla», Issue 16, s. 13–26. (in Ukrainian).
- Bevzyk, Y., Doroshko, M., 2020. Imperiia Habsburhiv: pryulok, abo «tiurma narodiv» [Habsburg Empires: a haven, or «Prison of Peoples»], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History / Ministry of Education and Science of Ukraine; State Higher*

Educational Establishment «Uzhhorod National University», Faculty of History and International Relations; [Editorial board: Y. Danylets (editor-in-chief) and other], Uzhhorod: Publisher of Uzhhorod National University «Hoverla», Issue 1 (42), s. 146–160. (in Ukrainian).

Bevzyuk, Y., Kotlar, O., 2022. Imperska ideolohiia yak pryntsy modernizatsii informatsiinoho seredovyscha [Imperial ideology as a principle of modernization of the information environment], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History* / Ministry of Education and Science of Ukraine; State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», Faculty of History and International Relations; [Editorial board: Y. Danylets (editor-in-chief) and other], Uzhhorod: Publisher of Uzhhorod National University «Hoverla», Issue 1 (46). s. 128–139. (in Ukrainian).

Csaplovics, Johann von, 1829. *Gemälde von Ungern*, Pesth: Hartleben, 335 s. [Online]. Dostupno: https://books.google.com.ua/books/about/Gem%C3%A4lde_von_Ungern.html?id=nRQVAAAAQAAJ&redir_esc=y. (data zvernennia 9.05.2023). (in German).

Francev, V. A., 1902. *Gogol v cheshskoj literature: K istorii slavyanskogo literaturnogo obsheniya v XIX st.* [Gogol in Czech literature: On the history of Slavic literary communication in the 19th century], Sankt-Peterburg Pb.: Tip. Imp. Akademii nauk, 37 s. (in Russian).

Francev, V. A., 1902. *Ocherki po istorii cheshskogo vrozhdzeniya. Russko-cheshskie svyati konca XVIII i pervoj poloviny XIX stoletiy* [Essays on the history of the Czech Renaissance. Russian-Czech saints of the late 18th and first half of the 19th century], Varshava: Tip. Varshavskogo uchebnogo okruga, 475 s. (in Russian).

Gerder, I. G., 1977. *Idei k filosofii istorii chelovechestva* [Ideas for the philosophy of the history of mankind], M.: «Nauka». 612 s. (in Russian).

Kaiser Joseph II, 1782. *Das Toleranzpatent Kaiser Joseph II.* [Online]. Dostupno: <https://www.koeblergerhard.de/Fontes/ToleranzpatentJosephsII1781.pdf>. (data zvernennia 9.05.2023). (in German).

Kochubinskij, A. A., 1881. Nashi dve politiki v slavyanskom voprose [Our two politicians in the Slavic question], *Istoricheskij vestnik*. t. 5, iyun, s. 201–232. (in Russian).

Kollar, Ya., 1973. *Sto sonetov Ya. Kollara* [One Hundred Sonnets by J. Kollar], M.: «Nauka», 254 s. (in Russian).

Kril, M. M., Motornij V. A., Trofimovich K. K., 1985. Neizvestnye dokumenty o serboluzhicko-vostochnoslavyanskikh svyazyah [Unknown Documents on Serbo-Lusatian-East Slavic Relations], *Uchenye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta*, vyp. 710, s. 101–107. (in Ukrainian).

Kril, M., 1993. Frantishek Palackij i Ukrayina [Frantisek Palatskyi and Ukraine], *Problemi slov'yanoznavstva: Mizhvid. nauk. zbirnik*, Lviv, vip. 45, s. 157–159. (in Ukrainian).

Novotný, Miloslav, Janoušek Bohumír, Kotalík Josef, 1959. *Čelakovský František Ladislav: básník vatavy*, České Budějovice: Krajské nakladatelství, 45 s. (in Czech).

Palacký, F., 1829. O národech uherských zvláště slovanech, *Časopis Společnosti vlastenského museum w Čechách*, Prag: Nákladem Českého museum, d. 3, s. 11–38. (in Czech).

Palacký, F., 1830. O národech polských, *Časopis Společnosti vlastenského museum w Čechách*, Prag: Nákladem Českého museum, d. 4, s. 69–89. (in Czech).

Palacký, F., 1848. O poměru Čech i Rakouska k říši Německé (Psaní do Frankfurtu), *Národní noviny*, 05,06. Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. Digitalizovaný archiv časopisů. [Online]. Dostupno: <http://archiv.ucl.cas.cz>. (data zvernennia 9.05.2023). (in Czech).

Polyek, V. T., 1970. Tvoru I. P. Kotlyarevskogo sered chehiv i slovakiiv [Frantisek Palatskyi and Ukraine], *Slov'janske literaturoznavstvo i folkloristika*, vip. 5, s. 93–102. (in Ukrainian).

Šafárik Pavel Jozef, 1826. *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen: Mit Kö. Ung. Universitäts - Schriften, 544 s. (in German).

Semchishin, M., 1993. *Tisyacha rokiv ukrajinskoyi kulturi. Istorichnij oglyad kulturnogo procesu* [A thousand years of Ukrainian culture. Historical review of the cultural proces], K.: AT «Druga ruka», 560 s. (in Ukrainian).

Shafarik, P. J. – Ya. Kollaru. Pismo. 18.01.1831 [P. Y. Shafarik - Y. Kollaru. Writing. 18.01.1831], Francev V. A. *Ocherki po istorii cheshskogo vrozhdzeniya. Russko-cheshskie svyati konca XVIII i pervoj poloviny XIX stoletiya*, Varshava 1902, s. 165–166. (in Russian).

Statut Kirilo-Mefodiyivskogo tovaristva 1845 – kinec 1846 r. [The Charter of the Cyril and Methodius Society 1845 – the end of 1846], 1990. *Kirilo-Mefodiyivske tovaristvo: U 3–h t. AN URSSR. Arheogr. Komisiya. In-t istoriyi. Centr derzh. ist. arhiv; Redkol.: P.S. Sohan (golov. red.) ta in., K.: Nauk. dumka, t.1, 544 s.* (in Ukrainian).

Werbung Andrian Viktor Franz Freiherr von, 1843. *Österreich und dessen Zukunft*, Hamburg: Verlag: Hoffmann & Campe, Hamburg, 168 s. (in German).

Evgen Bevzyuk

dr hab., Professor of the Department of International Studios and Suspension Communities,
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod

Olga Kotlyar

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of International Law
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod

«SLAVIC MUTUALITY»: INTERSECTION OF IMPERIAL IDEAS IN UKRAINIAN-SLAVIC-EUROPEAN RECEPTIONS

The purpose of the study is the reconstruction of one, although definitely not primary, factor in the ideologization of the national movement of the Western Slavs (we are talking about Ukrainian relations with the Western Slavs), which allows for a more accurate understanding of both the circumstances of the Slavic revival and the

ideological syncretism of the revivalists. Accordingly, Slavic interethnic relations and spiritual receptions were "sanctified" for many years by the idea of "Slavic reciprocity," a cultural or linguistic-literary community. In the absence of their own statehood, romantic national idealism was not only a component of the ideology of ethnocultural preservation, for example, among the Lusatians, but also became an additional factor in the national movement of the Ukrainian, Czech, and Slovak peoples for their national liberation. We will focus on only some aspects of Ukrainian-Slavic relations. Accordingly, it would certainly be an exaggeration to attribute to the connections of the Western Slavs with the Ukrainians, as well as with the Russian environment, the significance of the exclusive catalyst of national movements. But the information about connections and exchanges that have reached us testify to the establishment of mostly direct contacts between active representatives of the Slavic peoples, which, of course, expanded the worldview of national leaders and strengthened the feeling of the all-Slavic community. In our opinion, external Slavic factors, including Ukrainian ones, supplemented the ideology of the Slavs not so much with a national content but mainly emphasized that ethnic revival is not a local or regional phenomenon but a process that is genetically connected with the generality of similar phenomena. It is significant that at the activation stage in the 1930s and 1940s, cultural and national aspirations of Ukrainians and Western Slavic peoples, the European policy of the Russian Empire was one of the reasons for the politicization of national ideologies. However, the study of international communication is impossible without clarifying the content of typology and patterns of the appearance of inter-imperial contradictions and interests as fairly typical phenomena in the context of the formation and development of national ideologies in Central and Central-Eastern Europe in the first half of the 19th century.

Keywords: *nation, national culture, ideology, empire, pan-Slavism, idea, democracy, freedom, national ideology, region, ethnos, Austrian Empire, Russian Empire, Europe, Slavs, foreign policy, geopolitics.*